

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.3

DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-2218-2025-1-10-6>

В.М. ШКАБАРО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля*

<https://orcid.org/0000-0002-7105-6170>

ДЕЯКІ ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНІВ З ПЕРЕВИЩЕННЯМ ПОВНОВАЖЕНЬ У ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття присвячена розгляду та аналізу основних теоретичних та правозастосовних аспектів вчинення правочинів з перевищенням повноважень та наступним їх схваленням у господарських відносинах. У статті проаналізовано окремі аспекти правового регулювання недійсності господарських правочинів. Встановлено, що правочини, які вчинені без згоди (схвалення) уповноваженим органом, є оспорюваними правочинами.

Встановлено, що правочин, який вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Зазначено, що схвалення правочину юридичною особою, який вчинено представником з перевищенням повноважень розглядається як спосіб усунення (вид «зцілення») недоліків правочину.

Визначено, що під схваленням у судовій практиці розуміється не лише прийняття певного рішення органом юридичної особи, а й вчинення будь-якої дії чи мовчазної згоди. За правовою природою схвалення правочину особою, яку представляють, є одностороннім правочином.

Встановлено, що суди відмовляють у задоволенні позовів у разі наявності доказів схвалення правочину позивачем. У разі, якщо спірний правочин підписано сторонами і після його вчинення обидві сторони здійснили дії з виконання правочину, то це свідчить про його наступне схвалення позивачем. Встановлено, що недобросовісність та нерозумність контрагента є обов'язковими підставами для визнання договору недійсним при відсутності необхідного обсягу дієздатності представника юридичної особи.

Встановлено, що юридична практика свідчить про значне різноманіття способів і форм як укладання договорів, так й схвалення дій представника юридичної особи. Доведено, що схвалення укладеного господарського договору фактично вважається способом легітимації правочину, який укладено від імені юридичної особи її представником.

Ключові слова: правочин, недійсність правочину, представник юридичної особи, господарський договір, перевищення повноважень, правозастосування.

Постановка проблеми. У сфері господарювання практика визнання недійсним правочину у зв'язку з невідповідністю вимогам закону, оскільки такий вчинено представником з перевищенням повноважень, є досить поширеною в Україні.

У правовій науці висловлюється думка про те, що, враховуючи, що практика використання інституту недійсності господарських договорів (правочинів) для зловживань набула широкого поширення і має тенденцію до зростання, це становить загрозу для стабільності господарського обороту. По суті наростання таких тенденцій свідчить про малоефективність чинного законодавства у забезпеченні законності у відповідних відносинах, у боротьбі з порушенням законодавства та захисті приватних і публічних інтересів всіх учасників

господарського обороту [1, с. 41-42]. Слід погодитись, що практика розгляду спорів в судах свідчить про недосконалість законодавчого регулювання з питань недійсності господарських договорів (правочинів), що негативно позначається на рівні захисту прав та законних інтересів учасників господарського обороту, відповідно перешкоджає реалізації не тільки приватних, а й публічних інтересів [1, с. 39].

Тому у рамках дослідження інституту правочину актуальним є визначення умов дійсності правочинів у господарських правовідносинах. Особливе значення для української правової науки та правозастосування має з'ясування умов дійсності правочинів, що вчинені представником юридичної особи, у тому числі з перевищенням повноважень.

Стан дослідження. Проблеми недійсності правочинів та правових наслідків їх вчинення перебувають у полі наукового інтересу таких українських науковців-правників, як Гринишин Х.М., Грудницька С.М., Євміна І.Л., Кучер В.О., Павлюк Н.М., Потопальський С.С., Цвігун Д.П., Щербина В.С. та багатьох інших, проте тематика аспектів дійсності господарського правочину, вчиненого представником з перевищенням повноважень, без згоди уповноваженого органу юридичної особи лишається малодослідженою.

Метою статті є розгляд основних теоретичних та правозастосовних аспектів вчинення правочинів з перевищенням повноважень та наступним їх схваленням у господарських відносинах.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом недійсний правочин не створює жодних юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Проте в окремих, чітко визначених у законі, випадках недолік правочину може бути усунутий після вчинення правочину, після чого він розглядатиметься як правомірний та дійсний.

За приписом ст. 181 Господарського кодексу України господарський договір укладається в порядку, встановленому Цивільним кодексом України, з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом.

Частиною 1 ст. 193 Господарського кодексу України передбачено, що суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. До виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України, з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом [2].

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (частина 1 ст. 526 Цивільного кодексу України) [3].

Реалізуючи свою правосуб'єктність шляхом укладення договорів, юридична особа набуває суб'єктивних цивільних прав та обов'язків та здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону або через представників. Останні мають бути наділені такими повноваженнями за належно оформленою довіреністю [4, с. 22].

Відповідно до ст. 246 ЦК України довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами. У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників (ч. 2 ст. 92 ЦК України).

Відповідно до частини 3 статті 92 ЦК України орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, з моменту її вступу на посаду набуває обов'язків щодо такої юридичної особи, зокрема зобов'язана діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, у тому числі уникаючи конфлікту інтересів. Члени наглядової ради або ради директорів юридичної особи мають такі самі обов'язки щодо відповідної юридичної особи та повинні діяти в інтересах цієї юридичної особи та всіх її власників (акціонерів, учасників). У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної осо-

би не має юридичної сили, крім випадків, якщо юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Відсутність в учасника правочину достатньої дієздатності може перешкодити настанню за правочином очікуваного результату, зокрема призвести до визнання його недійсним [4, с. 22].

Трапляються випадки, коли правочин, хоч і вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, виявляється вигідним для товариства. Тоді товариству доцільно схвалити цей правочин, щоб він став укладеним («зцілення» правочину). Крім того, трапляються випадки, коли такий правочин не вигідний для товариства, але у зв'язку з тим, що він повністю чи частково виконаний, то застосування наслідків, передбачених частиною 1 статті 1212 ЦК191, може виявитися ще не вигіднішим для товариства, ніж його «зцілення» [5, с. 307-308].

Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину (частина 1 та 2 статті 241 Цивільного кодексу України).

Схвалення особою, яку представляють, правочину, вчиненого представником з перевищенням повноважень (ст. 241 ЦК України), розглядається як спосіб усунення (вид «зцілення») недоліків правочину [6, с. 59-60].

Під схваленням у судовій практиці розуміється не лише прийняття певного рішення органом юридичної особи, а й вчинення будь-якої дії чи мовчазної згоди [7, с. 152].

Відсутність схвалення правочину в порядку ст. 241 ЦК України може бути підставою недійсності правочину лише за умови, якщо від імені юридичної особи виступив не керівник, а представник. Це пов'язано з тим, що вказана стаття застосовується лише до відносин представництва, а керівник юридичної особи не вважається її представником [7, с. 153].

Судова практика свідчить, що суди відмовляють у задоволенні подібних позовів у разі наявності доказів схвалення такого правочину позивачем. У разі, якщо спірний правочин підписано сторонами і після його вчинення обидві сторони здійснили дії з виконання правочину, то це свідчить про його наступне схвалення позивачем.

За приписом частини 3 статті 237 Господарського процесуального кодексу України, ухвалюючи рішення у справі, суд за заявою позивача, поданою до закінчення підготовчого провадження, може визнати недійсним повністю чи у певній частині пов'язаний з предметом спору правочин, який суперечить закону, якщо позивач доведе, що він не міг включити відповідну вимогу до позовної заяви із незалежних від нього причин [8].

Таку норму ГПК слід вважати обґрунтованою і такою, що ніяким чином не суперечить ст. 8 Конституції України. До того ж такий підхід узгоджується з основними положеннями класичної теорії стосовно недійсності договорів, які, як відомо, полягають у тому, що кожен має право ігнорувати нікчемну угоду, суд чи інший орган повинні взяти до уваги нікчемність; нікчемність має незворотній характер (неможливість виправлення, схвалення договору, незастосування позовної давності, оскільки договір уражається нормами права, а не судом) [1, с. 40].

Схвалення правочину не завжди означає схвалення дій менеджменту, який підписав договір без згоди на його вчинення. Таке схвалення правочину не виключає стягнення збитків з посадових осіб, винних у вчиненні правочину з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення [5, с. 308].

Відповідно до п. 3.4. Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 р. № 11 наступне схвалення юридичною особою правочину, вчиненого від її імені представником, з перевищенням повноважень, унеможливорює визнання такого правочину недійсним (стаття 241 ЦК України). Настання передбачених цією статтею наслідків ставиться в залежність від того, чи було в подальшому схвалено правочин особою, від імені якої його вчинено; тому господарський суд повинен у розгляді відповідної справи з'ясовувати пов'язані з цим обставини. Доказами такого схвалення можуть бути відповідне

письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів і т. ін.). Наведене стосується й тих випадків, коли правочин вчинений не представником юридичної особи з перевищенням повноважень, а особою, яка взагалі не мала повноважень щодо вчинення даного правочину [9].

До дій, що свідчать про схвалення правочину, відносяться дії з оплати товарів (робіт, послуг) самим позивачем, приймання товарів (робіт, послуг), обмін листами (претензіями тощо) з приводу самого правочину та інші дії, що залежать від специфіки відповідного господарського договору.

Усталеною є судова практика, за якою при оцінці обставин, що свідчать про схвалення правочину особою, яку представляла інша особа, необхідно брати до уваги, що незалежно від форми схвалення воно повинно виходити від органу або особи, уповноваженої відповідно до закону, установчих документів або договору вчиняти такі правочини або здійснювати дії, які можуть розглядатися як схвалення [10].

У той же час слід брати до уваги, що наступним схваленням правочину законодавець не вважає винятково прийняття юридичного рішення про схвалення правочину. Схвалення може відбутися також і в формі мовчазної згоди, і у вигляді певних поведінкових актів (так званих конклюдентних дій) особи – сторони правочину (наприклад, передача транспортних засобів, зняття їх з обліку із наданням усіх необхідних документів та прийняття часткової або повної оплати за спірними договорами) [11].

Слід також зазначити, що, як свідчить судова практика, недобросовісність та нерозумність контрагента є обов'язковими підставами для визнання договору недійсним при відсутності необхідного обсягу дієздатності представника юридичної особи.

Тобто для третьої особи, яка уклала з юридичною особою договір, обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи загалом не мають юридичної сили, хоча б відповідні обмеження й існували на момент укладення договору. Разом з тим ч. 3 ст. 92 ЦК України встановлює виняток із загального правила щодо визначення правових наслідків вчинення правочину представником із перевищенням повноважень (ст.ст. 203, 241 ЦК України).

Таке обмеження повноважень набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у органу юридичної особи чи її представника необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це.

Отже, сам факт визнання судом недійсним рішення загальних зборів учасників товариства не може слугувати єдиною підставою для висновку про недійсність договору. Проте такий договір може бути визнано недійсним із зазначених підстав у тому разі, якщо буде встановлено, що сама третя особа, контрагент юридичної особи за договором, діяла недобросовісно і нерозумно.

Закон не встановлює вичерпного переліку обставин, які свідчать про недобросовісність чи нерозумність дій третьої особи у відносинах з юридичною особою. Тому з огляду на загальні засади здійснення цивільних прав (ст. 12 ЦК України) висновок про добросовісність поведінки третьої особи залежить від того, чи відповідало укладення договору її внутрішній волі, чи бажала третя особа реального настання правових наслідків, обумовлених договором, і чи настали такі наслідки насправді [12].

Висновки. За правовою природою схвалення правочину особою, яку представляють, є одностороннім правочином. Юридична практика свідчить про значне різноманіття способів і форм як укладання договорів, так й схвалення дій представника юридичної особи. У господарських відносинах до дій, що можуть свідчити про схвалення правочину, слід віднести погодження умов договору та підписання договору, будь-які листування та обмін документами щодо узгодження або виконання умов договору, будь-які дії щодо виконання (або намір виконання) умов договору (видання чи підписання накладних, актів приймання-передачі, рахунки-фактури, акти звірки розрахунків тощо), здійснення оплати та інші дії.

За аналізом судової практики можна констатувати, що господарські суди при розгляді відповідної категорії спорів щодо визнання недійсним правочину, що вчинено представником юридичної особи з перевищенням повноважень, чітко визначають безпосередній зв'язок між добросовісністю учасників такого правочину та його недійсністю.

З наведеного можна дійти висновку, що схвалення укладеного господарського договору фактично вважається способом легітимації правочину, який укладено від імені юридичної особи її представником, а господарський договір не може бути визнаний недійсним у зв'язку з вчиненням представником від імені позивача дій без належних повноважень, якщо такий договір був у подальшому схвалений самими позивачем.

Список використаних джерел

1. Грудницька С.М., Євміна І.Л. Деякі питання недійсності господарського договору (правочину). *Правова держава*. 2014. № 17. С. 39-44.
2. Господарський кодекс України від 01.01.2023 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Кучер В.О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 344 с.
5. Попов Ю.Ю. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: наук.-практ. комент. Київ: К.І.С., 2019. 392 с.
6. Нижний А.В., Ходаківський М.П., Юровська Г.В. Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. Під редакцією А.В. Нижного. Київ: Алерта, 2020. 234 с.
7. Недійсність правочинів: коментар судової практики / [І.В. Спасибо-Фатеева, В.І. Крат, Н.Ю. Філатова та ін.]; за заг.ред. І.В. Спасибо-Фатеевої. Харків: Право, 2018. 264 с.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 10.03.2025).
9. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20.03.2018р. у справі № 910/8794/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73097929> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.05.2018р. у справі № 910/11163/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74329945> (дата звернення: 10.03.2025).
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15.05.2018р. у справі № 904/12079/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411244> (дата звернення: 10.03.2025).

SOME LAW-ENFORCEABLE ASPECTS OF THE EXECUTION OF CONTRACTS WITH EXCESS OF POWERS IN ECONOMIC RELATIONS

Veronika N. Shkabaro, PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: vshkabaro@duan.edu.ua

DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-2218-2025-1-10-6>

Key words: transaction, invalidity of transaction, representative of a legal entity, business contract, excess of powers, law enforcement.

The article is devoted to the consideration and analysis of the main theoretical and law enforcement aspects of transactions with abuse of authority and their subsequent approval in economic relations. The article analyzes certain aspects of legal regulation of invalidity of economic transactions. The author establishes that transactions made without the consent (approval) of an authorized body are disputed transactions.

The law establishes that a transaction made by a representative in excess of his or her authority creates, modifies, or terminates the civil rights and obligations of the person he or she represents only if the transaction is subsequently approved by that person. A transaction is deemed to be approved, in particular, if the person represented has taken actions indicating acceptance of the transaction for execution.

It is noted that approval of a transaction by a legal entity made by a representative in excess of his/her authority is considered as a way to eliminate (a type of “healing”) the defects of the transaction.

It is determined that approval in judicial practice means not only the adoption of a certain decision by a legal entity's body, but also the performance of any action or tacit consent. By its legal nature, approval of a transaction by a represented person is a unilateral transaction.

It is established that courts dismiss claims if there is evidence of the plaintiff's approval of the transaction. If the disputed transaction is signed by the parties and after its execution both parties took actions to execute the transaction, this indicates its subsequent approval by the plaintiff. The author establishes that bad faith and unreasonableness of the counterparty are mandatory grounds for invalidating a contract in the absence of the required capacity of a legal entity's representative.

The author establishes that legal practice demonstrates a significant variety of methods and forms of both entering into contracts and approving the actions of a legal entity's representative. The author proves that approval of a commercial contract is actually considered to be a way of legitimizing a transaction made on behalf of a legal entity by its representative.

References

1. Hrudnytska, S.M., Yevmina, I.L. (2014). *Deiaki pytannia nediisnosti hospodarskoho dohovoru (pravochynnu)* [Some issues of invalidity of a commercial contract (transaction)]. *Pravova derzhava* [Law-governed state], no. 17, pp. 39-44.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023). The Law of Ukraine “Commercial Code of Ukraine”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 10 March 2025).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023). The Law of Ukraine “Civil Code of Ukraine”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed 10 March 2025).
4. Kucher, V.O. (2014). *Nediisni pravochyny ta yikh tsyvilno-pravovi naslidky* [Invalid transactions and their civil legal consequences]. Lviv, Lviv State University of Internal Affairs Publ., 344 p.
5. Popov, Yu.Iu. (2019). *Zakon Ukrainy “Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu”: nauk.-prakt. koment* [The Law of Ukraine “On Limited and Additional Liability Companies”: scientific and practical commentary]. Kyiv, K.I.S. Publ., 392 p.
6. Nyzhnyi, A.V., Khodakivskyi, M.P., Yurovska, H.V. (2020). *Vyznannia pravochyniv nediinymy: osnovy teorii ta sudova praktyka* [Recognition of legal acts as invalid: fundamentals of theory and judicial practice]. Kyiv, Alerta Publ., 234 p.
7. Spasybo-Fatieieva, I.V. (2018). *Nediisnist pravochyniv: komentar sudovoi praktyky* [Invalidity of legal acts: commentary on judicial practice]. Kharkiv, Pravo Publ., 264 p.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991). The Law of Ukraine “Commercial Procedure Code of Ukraine”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (Accessed 10 March 2025).
9. The Plenum of the Supreme Commercial Court of Ukraine (2013). Resolution “On some issues of declaring transactions (commercial contracts) invalid”. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13#Text> (Accessed 10 March 2025).
10. The Supreme Court composed of the panel of judges of the Cassation Commercial Court (2018). Resolution dated 20.03.2018 in case No. 910/8794/16. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73097929> (Accessed 10 March 2025).
11. The Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Cassation Commercial Court (2018). Resolution dated 16.05.2018 in case No. 910/11163/17. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74329945> (Accessed 10 March 2025).
12. The Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Cassation Commercial Court (2018). Resolution of the dated 15.05.2018 in case No. 904/12079/16. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411244> (Accessed 10 March 2025).

Одержано 17.05.2025.